

МИРЈАНА ЦЕЛЕБИЋ

ЗАШТИТА И РЕВИТАЛИЗАЦИЈА ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА XX ВЕКА НА ПРОСТОРУ ПРИОБАЉА БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ

Међународне конвенције и повеље о архитектонском наслеђу имају заједнички основни постулат да будућност архитектонског наслеђа увелико зависи од његове интеграције у контекст људског живота.¹ Глобални приступ, којим се појединачне интервенције из домена заштите повезују с планским подухватима на већим просторима, садржан је у појму интегративне конзервације. Од успешне сарадње урбаниста и конзерватора зависи да ли ћемо и у којој мери успети да сачувамо стечене вредности простора и појединачних објеката и омогућимо им да наставе трајање, дајући им нову функцију која ће их оживети и такве их оставити будућим нараштајима.

Концепт културног наслеђа данас не обухвата само древне споменике и јавна здања репрезентативног ранга него и скромна остварења са бројним свакодневним функцијама. Старање о таквом наслеђу није обавеза само професионалних организација и стручњака, већ целокупне популације (Атинска повеља)².

Из тог, још увек обимног али недовољно валоризованог грађевинског фонда, посматраћемо репрезенте две групе објеката.

Прва група обухвата објекте старих индустрија и привредне објекте, грађене крајем XIX и почетком XX века – објекте индустријског наслеђа, који су у време грађења били лоцирани на ободу насеља, али су се ширењем насеља нашли на његовим најатрактивнијим локацијама. Ревитализацијом ових објеката и комплекса, значајни грађевински и културни фонд биће укључен у савремене токове живота. Представник ове групе објеката је Бетон хала.

Другу групу чини велики број објеката различитих намена, који су грађени у другој половини XX века, у време обимне градитељске активности на овом простору, када су створени значајни објекти које морамо сачувати за следеће генерације. Из ове групе издвајамо Спортски центар „Милан Гале Мушкатировић“ (ранији назив: Спортски центар „25. мај“).

Сл. 1. Заштићена зона Београдске тврђаве са локацијама Бетон хале и спортског центра

Планирање простора у заштићеној зони Београдске тврђаве

Оба наведена објекта налазе се у заштићеној зони Београдске тврђаве, у приобаљу Саве и Дунава. Бетон хала налази се с јужне стране, на Савском пристаништу, а са северне стране, на обали Дунава, пружа се Спортски центар „Милан Гале Мушкатировић“, с рестораном

„Дунавски цвет“. Оба објекта посматрана у контексту заштићеног простора Београдске тврђаве представљају изазов службама заштите и планирања.

На основу Одлуке Одељења за заштиту и научно проучавање споменика културе на територији НР Србије и Космета при Уметничком музеју у Београду, бр. 1108 од 2. 12. 1946. године³, Београдска тврђава је споменик

од културно-историјског и уметничког значаја и стављена је под заштиту државе. Након тога, у складу са новим законом о заштити споменика културе из 1959. године, Завод за заштиту споменика културе града Београда донео је Решење бр. 04-290/4 од 31. 5. 1965. године⁴, којим се осим Београдске тврђаве, која има својство споменика културе, проглашава и заштићена околина споменика културе, чија граница иде „од Путничког пристаништа на Сави, Великим степеницама, Париском и улицом Тадеуша Кошћушка до Железничке станице Београд – Доњи град, железничком пругом, обалом Дунава и Саве до Путничког пристаништа“. На основу Закона о заштити културних добара из 1977. године, Скупштина Социјалистичке Републике Србије је 1979. године утврдила да је Београдска тврђава непокретно културно добро од изузетног значаја.⁵

Детаљним урбанистичким планом Калемегдана за наведено подручје (донет је 1965. године и још увек је на снази), у којем се дају смернице за уређење Тврђаве и заштићене околине, на простору приобаља планира се уређење зелених површина за рекреацију и одмор, а планира се и рушење Бетон хале. Поред тога што је анахрон у погледу планираних потреба, овај план нема довољно прецизних урбанистичких елемената за спровођење, тако да је потребно што пре приступити изради новог урбанистичког плана за Тврђаву, укључујући и њену заштићену околину.

Урбанистичким пројектом старог пристаништа и обале између куле Небојше и бастиона Светог Јакова, из 1988. године, делимично је измењен и допуњен наведени урбанистички план Калемегдана. На основу тог плана, један део Бетон хале се задржава, а северни део, у дужини од око 82,5 метара, руши се.

На основу *Генералног плана Београда 2021*⁶, на локацији Бетон хале планира се комерцијална зона, а на осталом простору зеленило у „категорији трајних добара Београда“. Спортски центар се задржава и има третман „урбанистички заштићеног објекта модерне архитектуре“ (што је начин да се у урбанистичким плановима заштите вредни објекти који не испуњавају све критеријуме заштите наведене у Закону о културним добрима).

Плански концепт развоја приобаља у XIX и XX веку

Јаки речни наноси на ушћу Саве у Дунав довели су до промене топографије приобалног дела испод Тврђаве, при чему се знатније повећао простор на дунавском делу обале, што се може пратити и на плановима Београда из различитих периода. Затварање Савског пристаништа за трговачке бродове у Тврђави, у XVI веку, и промена топографије обале проузроковали су да се за потребе трговачког пристаништа на Сави нађе повољнија локација, изван бедема Тврђаве.

Ново пристаниште на Сави било је од огромног значаја за економски развој Србије у XIX веку и градитељско обликовање Београда. Преко њега се одвијала међународна трговина од које је државна благајна имала велике користи кроз извоз, царине и др. Највећи део робе преношен је токовима Саве и Дунава.

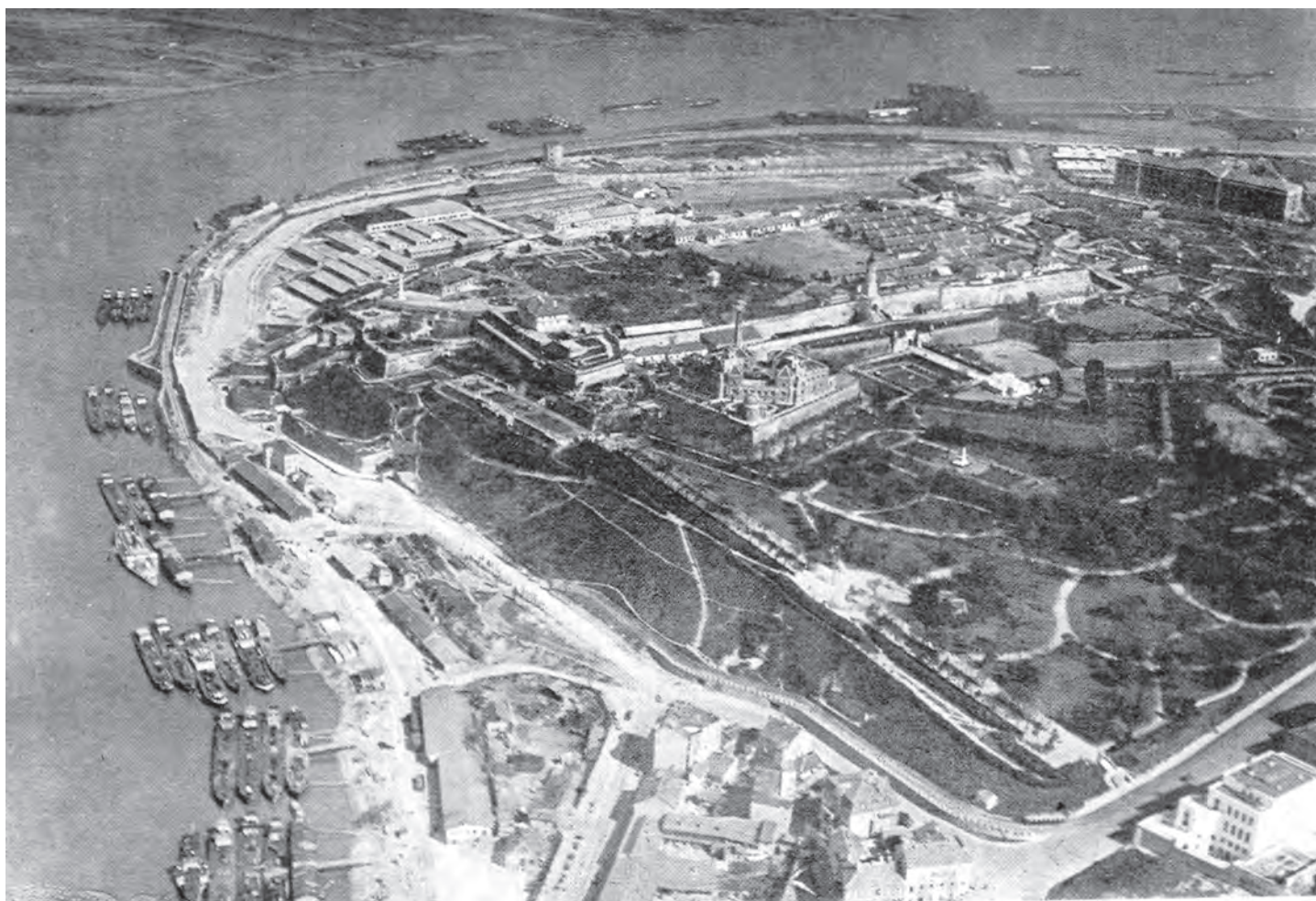
Дефинитивним одласком Турака, 1867. године, створени су неопходни предуслови за плански развој вароши. На старим плановима, који су се правили или за потребе катастра или за потребе планирања развоја града, могу се пратити промене које су се дешавале и на приобалном појасу испод Тврђаве. Сва турска имања била су по међудржавном уговору откупљена. Средства која је у ту сврху уложила српска држава требало је да буду враћена продајом парцела и некретнина новим власницима. У том циљу урађен је ситуациони план са својеврсним катастром, који је послужио као основ за процену висине накнаде. Он је постао подлога за Регулациони план Вароши у шанцу из 1867. године, чији је аутор био први српски урбаниста, инж. Емилијан Јосимовић.⁷

У наведени регулациони план Вароши у шанцу уграђена су напредна начела о регулационој основи насеља, положају јавних зграда, формирању тргова, стварању зелених површина, хигијенским и естетским захтевима. На плављеном пољу између вароши и Дунава, Јосимовић предлаже подизање шуме испресецане путевима на насипима да би се побољшали хигијенски услови живота у вароши. Саву и Дунав спаја „једним кеом око самог града“, а да би се два краја кеја спојила попреко, предлаже тунел кроз градско брдо.

На регулационом плану Београда из 1893. године, који је „удесио Бешлић“, уочава се тенденција ширења и уређења насеља на Дунавској падини.

Архитекта Шамбон својим решењем из 1912. године, на простору Горњег и Доњег града планира парк, али између парка и обале предлаже моћни кружни булевар, који би обухватио грађевинско подручје вароши. Ова саобраћајница и железничка пруга, која је планирана убрзо након изградње железничке станице (изграђена прво као један колосек до кланице на дунавској страни, па између два рата проширена за још један колосек), одвојиле су приобални део од вароши и тиме су трајно обележиле овај простор садржајима чије се негативне последице и данас тешко исправљају.

Након Првог светског рата, Београд је као главни град Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а потом и Југославије, добио нову улогу и значај. Године 1923. расписан је међународни конкурс за генерални план изградње и проширења Београда. Генерални план је

Сл. 2. Београдска тврђава са приобаљем, авио-снимак из 1936.

био заснован на идејама савременог европског урбанизма (руководилац тима арх. Ђорђе КовалеВСки), али од самог доношења, 1923. године, није доследно спровођен, што је довело до многих лоших последица по развој Београда.

Период „великеобновеземље“ после Другог светског рата у Београду највише се запажа кроз изградњу Новог Београда. Нови генерални урбанистички план донет је 1950. године са урбанистичким решењима која су била одраз нових друштвених односа. Зона тврђаве и Доњег града са приобаљем планирана је као зелена површина, планиран је рејонски фискултурни центар („25. мај“), главно теретно пристаниште на Дунаву, а железничка пруга се дислоцира у приградско подручје.

Генерални урбанистички план Београда донет 1972. године одражава веома смеле пројекције развоја града. Планира се изградња метроа, а нови железнички чвор се лоцира у Прокоп, што подразумева потпуно ослобађање речних обала од железничких постројења, тако да простор на коме се налази пруга постаје део зеленог појаса града.

Измене и допуне генералног урбанистичког плана развоја Београда до 2000. године донете су 1985. године. Поред норматива којима се дефинишу нижи, али реалнији стандард становања, нове саобраћајне и мреже трамвајских линија, он доноси одређење за увођење савремених животних активности у заштићена подручја и историјске четврти.

Визија Генералног плана Београда 2021

Генералним планом Београда 2021⁸ на заштићеном простору Београдске тврђаве планирају се: зелене површине, комерцијалне зоне и градски центри, спортски објекти и комплекси и саобраћајница првог реда. На месту постојећег пристаништа на Сави планирано је ново речно међународно пристаниште.

Генералним планом Београда предложен је посебан систем зеленила који чине: приградске шуме, градске шуме, градске баште и паркови, дрвореди итд. На дунавској обали планира се озелењавање површина и подизање дрвореда на Дунавском кеју испред Спортског

центра и насеља Дорћол. Простор који заузимају железничка постројења паралелна са Дунавским кејом трансформише се у јавну зелену површину – парк, са могућношћу изградње појединачних објеката за активности центра у склопу парка.

Комерцијалне зоне су концентрације пословног простора претежно комерцијалне делатности, које заузимају градске просторе „високог степена јавности и комуникативности“, нарочито у средишњим подручјима града. То су: трговина, угоститељство и туризам, занатство (услужни део) и пословне и финансијске услуге и др. Објекат бившег теретног пристаништа – Бетон хала с наткривеном галеријом / тунелом за пролаз железнице, трансформише се у простор за комерцијалне делатности, функције центра и објекат путничког пристаништа.

Овим планом се задржавају постојећи спортски објекти и комплекси, уз могућност реконструкције, обнове и доградње постојећих капацитета и повећања техничке и просторне опремљености у складу с међународним прописима и стандардима.

Улични и железнички коридори који данас постоје у приобаљу Саве и Дунава, и који су представљали значајне саобраћајне везе, постепено губе значај и функцију измештањем главне железничке станице и главне аутобуске станице и изградњом нових саобраћајних путних и железничких праваца ван континуално изграђеног градског подручја. Проблеми централног језгра индуковани саобраћајем у знатној мери ће се ублажити, а истовремено ће се повећати приступачност и смањити еколошка и амбијентална угроженост. До реализације планираног саобраћајног система, Доњоградски булевар се задржава у рангу саобраћајнице првог реда.

Генерални план Београда 2021 дефинише границе подручја с различитим категоријама вредности градитељског наслеђа, у оквиру којих се планиране активности морају спроводити уз посебне мере опреза и у сарадњи са институцијама заштите споменика културе. У зависности од вредности простора, дефинисана су четири нивоа третмана градитељског наслеђа:

- подручја интегративне заштите;
- подручја опште обнове;
- подручја усмерене урбане обнове;
- подручја повремених усаглашених интервенција у изграђеном ткиву.

Постојеће стање

Простор који је тема овог рада представља део најуже централне зоне Београда, а улицама Париском, Тадеуша Кошћушка, Карађорђевог и Душановог, које су на крајњим тачкама овог потеза, ово подручје је саобраћајно повезано са осталим атрактивним садржа-

јима у окружењу. Око целог приобалног подручја Београдске тврђаве пролази железничка пруга која је у функцији теретног транспорта, као и Булевар војводе Бојовића – Доњоградски булевар, који у највећој мери служи за транзитни саобраћај камиона. Булевар војводе Бојовића и железничка пруга знатно отежавају, одвајају, па чак и онемогућавају директни контакт овог подручја са осталим подручјем Београдске тврђаве, које је веома атрактивно као споменик културе од изузетног значаја за Републику Србију.

Уз обалу је делимично изграђен кеј и у близини куле Небијше мала марина за чамце. У новије вране, уз пешачке стазе, издвојена је и обележена површина за бицикличку стазу, али се на појединим местима, због недовољне ширине расположивог простора, пешачка и бицикличка стаза преклапају.

На дунавском делу обале ствара се речни нанос, тако да је тај део неуређен и обрастао трском. Низводно уз обалу, постављено је више бродова ресторана, разних облика и величина, углавном непримерених простору и амбијенту. Испред спортског центра налази се пристан за бродове којима се туристички обилази и разгледа град са река.

Најмаркантнији објекти на овом простору између река и железничке пруге јесу Бетон хала и Спортски центар „Милан Гале Мушкатиновић“.

Бетон хала

Зграда Бетон хале⁹ подигнута је 1936–1937, за потребе Луке Београд. У последњим деценијама XX века престала је потреба за таквом врстом објекта. Ова грађевина својим димензијама у великој мери утиче на изглед панораме Београда, посматрано са реке Саве, што је нарочито важно због визура на Београдску тврђаву. Ненаметљивом архитектуром, преузимајући улогу њеног постаментa, доприноси истицању Тврђаве као најзначајнијег репера на овом простору.

Објекат је грађен као магацин речног пристаништа, приземан је, ширине око 25, а дужине око 330 метара. У основи је благо залучен. У односу на пристанишни плато, под магацина је за око 1 м виши, са приступном утоварно-истоварном рампом испред објекта. Предњи фасадни зид је увучен у односу на колонаду стубова, тако да се иза формира наткривен пролазни трем. Неки од корисника су озидали и затворили делове трема, у оквиру простора који користе. Задња фасада хале наслања се на тунелску армиранобетонску конструкцију – железнички тунел, чија се горња површина користи као паркинг-простор. На терену који је на koti крова Бетон хале, у залеђу објекта, изграђени су бесправни објекти који се користе као магацини и сервиси за поправку возила.

Сл. 3. Савско пристаниште, снимак из 1930.

Бетон халу је некада опслуживало више полу-порталних дизалица. До данас је сачувана само једна дизалица, која је делимично рестаурисана и у току је поступак њеног проглашења за покретно културно добро.

Објекат је у функционалном стању и делом се користи наменски (али непримерено локацији) – као магацински простор, с тим што су неки корисници убацивањем таваница поделили своје просторе на две етажe. Поједини сегменти објекта су реконструисани и адаптирани у галерије, клубове и ексклузивне продавнице. Стање објекта је доста солидно, с обзиром на то да није редовно и брижљиво одржаван. Објекат се у функционалном смислу може уз релативно мало улагања оспособити за различите намене.

На картама из XIX века, на овом простору се уочавају објекти описани као складишта. Није пронађена никаква техничка документација за Бетон халу. За њену ревитализацију неопходно је претходно детаљно техничко снимање.

Спортски центар

Спортски центар „Милан Гале Мушкатиновић“, с рестораном „Дунавски цвет“, пројектовао је архитекта Иван Антић, 1961–1963, а подигнут је у раздобљу 1961–1973. године. За ово дело аутор је награђен Октобарском наградом града Београда, 1974. године.

Комплекс спортског центра одликује атрактивност смелих облика конструктивног склопа, волумена и односа маса, чиме је обогаћена панорама Београда,

Сл. 4. Бетон хала

Сл. 5. Бетон хала, снимак са моста

нарочито она која се сагледава са река. С једне стране, својом формом у виду уздигнутог једра, доминира хала с пливачким базеном, а са друге стране, акценат даје зграда ресторана с моћном конзолом над самом реком. Комплекс поседује два отворена базена (рекреативни и ватерполо), два затворена базена (олимпијски базен са трибинама за 600 гледалаца и мали базен за обуку непливача и терапеутске намене). Допунски садржаји за купаче су: мини-гольф, стони тенис, одбојка у песку, отворена куглана. Има и две затворене спортске сале за кошарку и мали фудбал, осам тениских и два бетонска терена, као и све потребне пратеће просторије (свлачионице, ресторан, клуб, прес-центар). Ресторан на спрату – „Дунавски цвет“ – на најатрактивнијем делу објекта, није у функцији дужи временски период

и у веома је лошем стању. У оквиру објекта, на нивоу шетне стазе, налази се кафе-ресторан „Panta rei“, с летњом баштом, у коју се улази кроз капију коју чине два стуба, која својом стилизацијом асоцирају на различите историјске епохе и проток времена. Спортски центар има велики број корисника током целе године. Добро је опслужен линијама јавног градског превоза, али има велики недостатак паркинг-места за индивидуална возила.

На простору данашњег спортског комплекса, после Првог светског рата, налазило се тзв. Ђачко купатило, које се сматра првим спортским центром код нас.¹⁰ Купатило је основано 1919. године на предлог Мирка Поповића, директора Друге мушке гимназије, и Илије Ђукановића, директора Београдске реалке. Базени су и тада били окружени посебно уређеним зеленим простором, засађеним тополама. Иако је назив центра имао одредницу „ђачко“, у оквиру комплекса налазио се простор где се купала војска, затим купатило Дорђолаца „Мон плезир“ и јеврејско купатило. У том смислу, може се говорити о континуитету намене овог простора.

Према *Генералном плану Београда 2021*, објекат је сврстан у групу II – вредни објекти модерне архитектуре у режиму делимичне заштите, са следећим карактеристикама:

- високи квалитети на плану естетике, форме, функције и конструкције објеката;
- јасан идентитет у менталној мапи града и у његовој меморији и учествовање у ведећи града;
- ауторска архитектура – објекти које карактеришу оригинални ауторски израз и препознатљивост. *Заједничко за оба објекта:*
- налазе се у заштићеној зони културног добра од изузетног значаја за Републику Србију;
- изузетна локација у градском окружењу;
- физички запуштено стање у коме се налазе;
- нису сви објекти (односно делови објеката) у функцији;
- велика грађевинска вредност;
- потребна су мања материјална средства да се објекти ревитализују.

Мере заштите

Простор који је тема овог рада припада подручју „интегративне конзервације“, што подразумева скуп метода које служба заштите споменика културе примењује према одредбама Закона о културним добрима (техничка конзервација, реконструкција, рестаурација, ревитализација) и метода којима се користи урбанистичка делатност (хоризонтална и висинска регулација, чување силуета и визура, примена материјала, боје и архитектонских елемената којима се дефинише и препознају простор и физичка структура одређеног подручја).

Сл. 6. Спортски центар,
део са рестораном
„Дунавски цвет“

Београдска тврђава је историјско језгро Београда, чије су основе уређења и коришћења дефинисане у првим годинама стицања независности српске државе у XIX веку, са свешћу о њеном јединственом значају. Као културно добро од изузетног значаја за Републику Србију, она је неприкосновена вредност и репер коме морају да буду подређене све интервенције у окружењу, како по обиму тако и по наменама које ће доприносити њеном уклапању у савремене токове живота. Уређење непосредне околине зато мора да буде изведено на промишљен и добро одмерен начин, који ће допринети бољем коришћењу и афирмацији овог културног добра.

Услов за квалитетно активирање овог простора је реализација плана измештања железничког и друмског саобраћаја, који сада пролази кроз зону Доњег града. У циљу побољшања комуникације између две реке потребно је активирати и учинити атрактивном за потребе града двоструку везу савске и дунавске обале: прву – кејом дуж обала, и другу – Париском и улицом Тадеуша Кошћушка. Треба тражити могућност остваривања подземне везе испод гребена, на правцу поменутих улица, Париске и Тадеуша Кошћушка, којом би се саобраћајно повезале савска и дунавска обала. Ово је и некадашњи потез живих веза обала Саве и Дунава са чаршијом и садашња директна веза центра града са

рекама, те зато на овим локацијама треба планирати садржаје који афирмишу ове везе уређењем и повећањем јавног простора и комерцијалних делатности (пре свега у постојећим објектима) на ободу зоне заштите Београдске тврђаве, што би допунило садржаје који се налазе у оквиру њеног комплекса.

Споменичка вредност Београдске тврђаве подразумева ограничење вертикалне регулације (у зонама где је могуће градити) и веће учешће неизграђеног озелењеног простора. Ово је такође простор од примарног туристичког значаја за који је потребно обезбедити саобраћајне прилазе и паркинге (могуће је планирати и полуукопане гараже са кровном површином уређеном за јавно коришћење). Уз саму обалу потребно је остварити пешачке и бицикличке стазе у континуитету, везе речним саобраћајем са околним локацијама (увођење речних трамваја у функцији јавног градског превоза). Обалу уредити тако да у сваком сегменту буде доступна за јавно коришћење, а обликовање обалоутврде усагласити са амбијентом контактеног подручја, при чему треба у највећој мери сачувати карактер и аутентични изглед сачуваних и реконструисаних остатака тврђаве. Могуће је на историјским локацијама Савског и Дунавског пристаништа уредити мање водене површине које би допринеле атрактивности историјског амбијента.

ЗАШТИТА И РЕВИТАЛИЗАЦИЈА ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА XX ВЕКА НА ПРОСТОРУ ПРИОБАЉА БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ

Објекат Бетон хале треба да промени постојећу намену (складишта) и добије намене из области културе (галерије, мала позоришна сцена и сцена алтернативних позоришних група, радионице за аматерске уметничке групе...) и да омогући одржавање јавних манифестација које организује Град. Део постојећег објекта према Путничком пристаништу треба да се организује са свим садржајима који ће опслужити и привући пристигле и одлазеће путнике. На супротном крају објекта, према Сава капији, потребно је обезбедити простор у оквиру којег ће се омогућити повезивање пешачких токова између Тврђаве и обале. Такође, препоручује се да се део објекта планира за сталну изложбену поставку којом би се презентовао историјски развој пристаништа. Повољније је да већи део простора има континуирано коришћење целе године, у односу на коришћење за повремене манифестације, на тај начин би се обезбедила стална брига и праћење стања на овом објекту. У погледу власништва, требало би да објекат остане јавно добро. Приликом реконструкције објекта могу се предузимати само грађевинске интервенције које неће нарушити изворни конструктивни склоп Бетон хале, који мора остати доминантан. У циљу враћања првобитног изгледа грађевине, све бесправно изграђене објекте на нивоу крова Бетон хале обавезно порушити. Кров објекта

уредити као јавну површину која ће мотивисати и омогућити окупљање већег броја посетилаца. Могуће је само минимално надзиђивање објекта, у обиму који неће угрозити визуре (са реке и са леве обале Саве) на Тврђаву, и то не у циљу повећања корисне површине објекта већ у циљу побољшања његове функционалности и комуникације с контактним простором.

Објекат Спортског центра је својим највећим делом у функцији, али није у функцији најатрактивнији део објекта – ресторан „Дунавски цвет“. Неопходна је његова санација, уз додатне радове којима ће се обезбедити виши стандард коришћења спортских капацитета, побољшањем њихове техничке опремљености и просторне реорганизације. Такође је неопходно и на одговарајући начин разрешити проблем паркирања индивидуалних возила, с тим да се том интервенцијом не смање зелене површине. Све интервенције које се буду изводиле, како на самом објекту тако и у оквиру целокупног спортског комплекса, не смеју да наруше првобитни изглед објекта и успостављени однос грађевинских корпуса, а ни да ометају постојеће визуре на Београдску тврђаву.

Све интервенције на овом простору, према конкретним захтевима корисника, морају се изводити према условима службе заштите културних добара.

НАПОМЕНЕ:

- 1] Светислав Вученовић, *Урбана и архитектонска конзервација*, Београд, 2004.
- 2] Le Corbusier, *Атинска повеља*, Клуб младих архитеката, мај 1972.
- 3] Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда.
- 4] Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда.
- 5] „Службени гласник СРС“, број 14 /79.
- 6] *Генерални план Београда 2021*, „Службени лист града Београда“, број 27, 2003.
- 7] Емилијан Јосимовић, *Објасненије предлога за регулисање оног дела вароши Београда што лежи у шанцу* (ДУБ, 1997).
- 8] *Генерални план Београда 2021...*
- 9] Сарадња са Рифатом Куленовићем, Музеј науке и технике.
- 10] *Београд у сећањима 1919–1929*, Београд, 1980.

PROTECTION AND REVITALIZATION OF THE TWENTIETH-CENTURY ARCHITECTURAL HERITAGE ON THE RIVER BANKS BELOW THE BELGRADE FORTRESS

The historical urban wholes of European cities are simultaneously treasuries of architectural past and centres of the most vital functions of contemporary life.

The concept of cultural heritage today comprises not only ancient monuments and representative public buildings, but also modest creations with numerous everyday functions. The maintenance of such heritage is the task of professional organizations and experts, but also of society in general (the Athenian Charter).

We shall extract two exemplary groups of buildings out of the still immense and insufficiently studied architectural fund.

The first group comprises old industrial and business buildings, erected in the late nineteenth and early twentieth century – the buildings that belong to industrial heritage; they were originally located on the fringe of the urban settlement but as the town expanded, they gradually moved to its most attractive locations. An important architectural and cultural fund will become part of current life if these buildings and complexes were revitalized.

The second group comprises a number of buildings from the second half of the twentieth century, erected at the time of an intensive building activity during the first post-war decades.

Representative examples of these two groups of buildings are the *Concrete Hall* and the Sports Centre „Milan Gale Muškatirović“, located within exceptionally important parts of the urban tissue, in immediate vicinity of the oldest nucleus of the city. Although they are in a derelict state, they are objects of a growing public interest, and, in order to protect them, they should be prepared for their new life in a timely and appropriate manner.

The building of the *Concrete Hall* was erected in 1936–37 as a warehouse of the Port of Belgrade; however, in the meantime, it became redundant. The dimensions of this building are a significant element of the panoramic view of Belgrade from the Sava River, particularly important for the view of the Belgrade Fortress. Its unimposing architecture takes over the role of a plinth and emphasizes the view of the Fortress as the most striking hallmark in that particular space.

The Sports Centre „Milan Gale Muškatirović“ (formerly „May 25th“), with its restaurant „The Danube Flower“ was designed by architect Ivan Antić in 1961–63, and built in 1961–73. In 1974 the author received for his design the prestigious October Award of the City of Belgrade. The complex is located at the right bank of the Danube, below the Belgrade Fortress, and thus enjoys specific natural and historic surroundings. It has attractive, brave forms in construction, volume and the relationship of the masses, and adds a significant contribution to the view of Belgrade from the river.

All interventions in this space, as required by those who rent or use the place, must be approved by the responsible institution for the protection of cultural heritage and in accordance with the protection measures.

ILLUSTRATIONS:

Fig. 1. The protected zone of the Belgrade fortress with the locations of the *Concrete Hall* and the Sports Centre

Fig. 2. Belgrade fortress with the coastal area, aerial photograph from 1936

Fig. 3. The Sava River port, photograph from 1930

Fig. 4. *Concrete Hall*

Fig. 5. *Concrete Hall*, photographed from the bridge

Fig. 6. Sports Centre – the part with the restaurant *Dunavski cvet* (The Danube Flower)